

Dwie umowy, dwa zdjęcia

Paweł Rokicki

Podpisanie paktu Ribbentrop–Mołotow jak chyba żadne inne wydarzenie tej rangi w XX wieku jest wyjątkowo często błędnie ilustrowane. Jako zdjęcie z sierpnia 1939 roku bywa przedstawiana fotografia o miesiąc późniejsza. Tymczasem można je dość łatwo od siebie odróżnić.

Niewiele jest w naszej najnowszej historii wydarzeń tak brzemiennych w skutki, jak zaskakujący sojusz, zawarty w końcu sierpnia 1939 roku przez Niemcy i Związek Sowiecki. Inaugurowany paktem o nieagresji z 23 sierpnia, przypieczętowany braterstwem broni obu mocarstw podczas agresji na Polskę, a później potwierdzony traktatem o granicach i przyjaźni z 28 września 1939 roku. Konsekwencją tych umów były nie tylko rozbiór Polski, lecz także przekształcenie mapy politycznej wschodniej części kontynentu europejskiego i przypieczętowanie losów żyjących tu narodów.

Podpisanie obu dokumentów, sierpniowego i wrześniowego, towarzyszyli fotoreporterzy pracujący na potrzeby

propagandy swych krajów. Z Niemiec przylecieli w tym celu do Moskwy „nadworny” fotograf Adolfa Hitlera, Heinrich Hoffmann, oraz jego kolega Helmut Laux. Wykonane przez nich zdjęcia szybko obieły prasę światową. Niektóre z nich stały się wręcz ikonami tego okresu historii, wielokrotnie później publikowanymi, także w podręcznikach szkolnych. Niestety, notorycznie towarzyszą tym publikacjom pomyłki w opisach. Najczęściej spotykanym błędem jest utożsamianie zdjęć wykonanych w nocy z 28 na 29 września z chwilą podpisania sierpniowego paktu Ribbentrop–Mołotow. Takie potknięcia przydają się zarówno twórcom publikacji internetowych, jak i wydawcom niejednej poczytnej książki historycznej, np. *Pol-*

ski wrzesień. Hitler i Stalin rozdierają Rzeczpospolitą 1 IX 1939 – 17 IX 1939 (2004) Janusza Piekalkiewicza, Józefa Garlińskiego *Polska w drugiej wojnie światowej* (2009), *Między Berlinem a Moskwą. Stosunki niemiecko-sowieckie 1939–1941* (2007) Sławomira Dębskiego albo Rogera Moorhouse’a *Pakt diablów. Sojusz Hitlera i Stalina* (2015).

Oczywistą przyczyną tych pomyłek jest wyraźne podobieństwo fotografii wykonanych podczas obu spotkań. Niemiecko-sowieckie umowy podpisano bowiem przy tym samym biurku i w tym samym gabinecie na Kremlu, zgodnie z ówczesną rutyną sowieckiej dyplomacji. Ich sygnatariuszami były w dodatku te same osoby, odpowiedzialne za politykę zagraniczną swych krajów – minister Joachim von Ribbentrop i komisarz Władimir Mołotow (jednocześnie przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych, czyli premier Związku Sowieckiego). W obu spotkaniach uczestniczyli też gospodarz Kremla, sowiecki dyktator Józef Stalin, niemiecki ambasador w Moskwie Friedrich-Werner von ➤

der Schulenburg, a także kilku innych dyplomatów obu układających się stron.

Traktując fotografie jako źródło historyczne, należy z szacunkiem odnosić się do szczegółów i wystrzegać się wszelkich nieścisłości w ich opisach. Przy wspomnianych zdjęciach z Moskwy takim detalem może być na przykład data ich wykonania, inna od formalnej daty podpisywania umów. Częstą praktyką oficjalnych spotkań na Kremlu było bowiem celebrowanie ich do późnej nocy – zgodnie z rytmem pracy Józefa Stalina – i podpisywanie ostatecznej wersji dokumentów dopiero nad ranem dnia następnego. Tak było również przy zawieraniu umów z Niemcami w sierpniu i wrześniu 1939 roku. Zachowane na nich zostały daty z dni, w których rozpoczęto prace nad dokumentami. Zdjęcia z podpisania paktu z 23 sierpnia zostały zatem w rzeczywistości wykonane nad ranem 24 sierpnia, gdy maszynistki przepisały ostateczne wersje uzgodnionego tekstu, a ze stołów i biurek uprzątnięto kieliszki i talerze po kawiorze z przyjęcia, będącego nieodłączną częścią dyplomatycznego rytuału.

Aby ułatwić sobie szybkie odróżnianie zdjęć z podpisania sierpniowego paktu o nieagresji od tych, które dotyczą wrześniowego traktatu o granicach i przyjaźni, warto pamiętać o kilku łatwo dostrzegalnych szczegółach, odnoszących się do osób, zwłaszcza ich ubiorów:

- W nocy z 23 na 24 sierpnia 1939 roku komisarz Wiaczesław Mołotow nosił jasny, letni garnitur (1), a w nocy z 28 na 29 września 1939 roku był ubrany w garnitur ciemny, z takąż kamizelką pod marynarką (2).
- W trakcie obu wizyt niemiecki minister Joachim von Ribbentrop występował w ciemnym garniturze, z okrągłą złotą odznaką NSDAP przypiętą do lewej kłapy marynarki. Inaczej wyglądała jedynie

► Ludowy komisarz spraw zagranicznych Wiaczesław Mołotow podpisujący w imieniu Związku Sowieckiego pakt o nieagresji z III Rzeszą Niemiecką z 23 sierpnia 1939 roku; asystują mu niemieccy dyplomaci, od lewej: Friedrich Gaus, Gustav Hilger i ambasador Niemiec w Moskwie, Friedrich-Werner von der Schulenburg; Moskwa, ranek 24 sierpnia 1939 roku

chustka, którą nosił w górnej kieszeni marynarki – w sierpniu była ona ledwie wysunięta (3), we wrześniu natomiast bardziej wyeksponowana (4).

- Oprócz osób, które uwieczniono na zdjęciach z obu spotkań, są też postacie obecne wyłącznie przy podpisaniu wrześniowego traktatu: ambasador sowiecki w Berlinie, Aleksiej Szkwarczew (5) (który objął tę funkcję 3 września 1939 roku), oraz szef Sztabu Generalnego Armii Czerwonej komandarm I rangi Borys Szaposznikow (6) (autor planu ataku na Polskę 17 września 1939 roku, na foto-

► Ludowy komisarz spraw zagranicznych Związku Sowieckiego Władimir Pawłow podpisał na Kremlu traktat o granicach i przyjaźni między III Rzeszą Niemiecką a Związkiem Sowieckim z 28 września 1939 roku; dokumenty podaje mu pochylony ambasador sowiecki w Berlinie, Aleksiej Szkwarcew; z tyłu stoją od lewej: SS-Obersturmführer Richard Schulze (adiutant Ribbentropa), komandarm I rangi Borys Szaposznikow (szef Sztabu Generalnego Armii Czerwonej), minister spraw zagranicznych Niemiec Joachim von Ribbentrop, sowiecki przywódca Józef Stalin oraz sowiecki dyplomata i tłumacz Władimir Pawłow; Moskwa, noc z 28 na 29 września 1939 roku

► Uczestnicy podpisania paktu Ribbentrop–Molotow, od lewej: niemiecki dyplomata Friedrich Gaus, sowiecki dyplomata i tłumacz Władimir Pawłow (częściowo zasłonięty), minister spraw zagranicznych Niemiec Joachim von Ribbentrop, niemiecki dyplomata Andor Hencke, sowiecki przywódca Józef Stalin, radca i tłumacz z niemieckiej ambasady w Moskwie Gustav Hilger oraz ludowy komisarz spraw zagranicznym Związku Sowieckiego Władimir Molotow; Moskwa, rano 24 sierpnia 1939 roku

grafii jedyna osoba w mundurze wojskowym). Jeśli więc którąś z dwóch powyższych osób odnajdziemy na zdjęciach przedstawiających rzekomo podpisanie sierpniowego paktu o nieagresji, powinniśmy traktować taki podpis jako błędny.

Dzięki tym prostym wskazówkom każdy czytelnik będzie mógł samodzielnie zweryfikować poprawność podpisów zdjęć z zawarcia niemiecko-sowieckich umów w 1939 roku, z którymi zetknie się podczas lektury artykułów prasowych, książek lub publikacji internetowych. 📖

dr Paweł Rokicki – historyk, kierownik Sekcji Wystaw Wydziału Edukacji Historycznej Biura Edukacji Narodowej IPN

Fot. ze zbiorów autora

Fot. ze zbiorów autora